

ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК НОВІТНИЙ МЕТОД СЛОВОТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Теглівець Ю. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Національний університет «Львівська політехніка»

вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-7221-7554

yul4uklv@ukr.net

Ключові слова: *телескопізм, телескопія, телескопійна одиниця, семантика, словотвір, суспільно-політична лексика.*

Статтю присвячено аналізу виявця телескопії як одного з найефективніших та найпопулярніших способів словотвору. Інтенсивність суспільно-політичних процесів зумовлює миттєве виникнення телескопізмів на позначення нових реалій та понять. Саме тому джерельною базою ми обрали середовище соцмереж як найбільш сприятливе для утворення телескопійних одиниць завдяки їхній новизні та експресивності.

Аналіз праць багатьох науковців свідчить, що в них відсутня одна думка щодо поняття телескопії. Більшість із науковців схильні вважати телескопію окремим способом словотвору. Також відсутня єдина назва для позначення цього способу словотвору. Науковці використовують такі поняття, як «слова-злитки», «слова-амальгами», «слова-портмоне», «контамінація», «бленди», «блендинг», «телескопія», «телескопізми» тощо. Ми трактуємо телескопію як самостійний спосіб утворення нових лексичних одиниць, який полягає в накладанні довільних фрагментів кількох вихідних компонентів. Причиною особливої виразності й стилістичного забарвлення телескопізмів є їхня асоціативна природа. Саме тому дослідники телескопізмів створюють класифікації відповідно до їхніх структурних і семантичних особливостей. Мета розвідки – виявити та описати найбільш частотні структурно-семантичні особливості телескопійних груп суспільно-політичної лексики.

Зібраний фактичний матеріал дозволив виділити 10 груп телескопізмів залежно від особливостей злиття компонентів. Найчастотнішими є такі групи: телескопізми, утворені злиттям початку першого компонента з повноцінним другим; телескопізми, утворені злиттям повноцінного першого компонента із закінченням другого; телескопізми, утворені злиттям початку першого компонента із закінченням другого. У межах більшості групи окремо виділено моделі відповідно до семантичного наповнення компонентів.

Досліджуваний мовний матеріал засвідчує, що телескопія – це продуктивна самостійна модель словотворення суспільно-політичної лексики сучасної української мови. Переосмислення семантики наявних у мові лексем відбувається за загальномовними законами. Ці закони зумовлюють появу нових значень, сферу функціонування, звуження чи розширення семантики.

TELESCOPING AS THE MODERN METHOD OF WORD FORMATION OF SOCIAL AND POLITICAL VOCABULARY

Tehlivets Yu. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
12 Bandera street, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7221-7554
yul4uklv@ukr.net*

Key words: *telescoping, telescoping, telescopic unit, semantics, word formation, socio-political vocabulary.*

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of telescoping as one of the most effective and popular ways of word formation. The intensity of socio-political processes determines the instantaneous emergence of telescopingisms to denote new realities and concepts. That is why we have chosen the source base of social networks as the most favorable for the formation of telescopic units due to their novelty and expressiveness.

Analysis of the works of many scientists shows that they do not have a unanimous opinion on the concept of telescoping. Most scientists tend to consider telescoping as a separate way of word formation. There is also no single name to denote this method of word formation. Scientists use the following concepts: ingot words, amalgam words, purse words, contamination, blends, blending, telescoping, telescopingisms, and so on. We treat telescoping as an independent way of forming new lexical units, which consists in superimposing arbitrary fragments of several source components. The reason for the special expressiveness and stylistic coloring of telescopingisms is their associative nature. That is why researchers of telescopingisms create classifications according to their structural and semantic features. The purpose of the research is to identify and describe the most frequent structural and semantic features of telescopic groups of socio-political vocabulary.

The collected factual material allowed us to identify 10 groups of telescopingisms depending on the characteristics of the fusion of components. The most frequent are the following groups: telescopies formed by merging the beginning of the first component with a full-fledged second; telescopies formed by the merger of a full-fledged first component with the end of the second; telescopies formed by merging the beginning of the first component with the end of the second. Within the majority of the group, models are singled out according to the semantic content of the components.

The studied language material proves that telescoping is a productive independent model of word formation of socio-political vocabulary of the modern Ukrainian language. Rethinking the semantics of tokens available in the language is based on common language laws. These laws determine the emergence of new meanings, the scope of functioning, narrowing or expanding semantics.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть серед мовних розвідок чільне місце посідає *телескопія* – один із найефективніших та найпопулярніших способів словотвору. Інтенсивність суспільно-політичних процесів чітко продемонструвала, наскільки ця сфера зумовлює миттєве виникнення *телескопізмів* на позначення нових реалій та понять. Саме тому середовище соцмереж найбільш сприятливе для утворення *телескопічних одиниць* завдяки їхній новизні та експресивності.

Утворення *телескопізмів* – це вияв закону мовного заощадження, суть якого полягає в тому, щоб коротко та лаконічно передати інформацію з метою підвищити комунікативну функцію мови.

Явище *телескопії* на сьогодні є доволі дискусійним з огляду на різні думки із приводу його сутності та визначальних ознак. Серед особливостей *телескопічних одиниць* називають ситуативний характер (такі лексеми не зафіксовані

в словниках), залежність від контексту, відсутність полісемії.

Сьогодні є різні точки зору вчених щодо феномену *телескопії*. Більшість із науковців схильні вважати *телескопію* окремим способом словотвору (Ю. Зацний, С. Єнікєєва, Л. Омельченко, Є. Редько). Хоча є й такі, хто зараховує *телескопізми* до аббревіації (Р. Могилевський, О. Кубрякова) чи до складноскорочених слів (М. Шанський).

Також немає єдиної назви для позначення цього способу словотвору. Науковці використовують такі поняття: «слова-злитки» (Н. Амосова), «слова-амальгами» (І. Гальперін), «слова-портмоне» (Л. Керрол, Х. Вентворт, С. Ульман), «контамінація» (Є. Редько, Гамерська, О. Косович), «бленди, блендинг» (М. Мостовий), «телескопія, телескопізми» (А. Бездітко, Ю. Зацний, О. Селіванова) тощо.

У нашому дослідженні ми використовуємо терміни *телескопія*, *телескопізми*, *телескопійні одиниці*, які, на наш погляд, є більш сучасними та об'ємнішими з-поміж аналогічних.

Мета розвідки – виявити та описати найбільш частотні структурно-семантичні особливості телескопійних груп суспільно-політичної лексики, утворені в середовищі соцмереж, та виокремити основні моделі відповідно до структурно-семантичних особливостей. Поставлена мета визначає вирішення таких **завдань**: з'ясувати, як науковці характеризують явище *телескопії*; на прикладі основних груп дослідити структурно-семантичні особливості *телескопійних одиниць*. **Актуальність дослідження** зумовлена перспективністю вивчення явища *телескопії* як одного з найпродуктивніших способів поповнення суспільно-політичної лексики сучасної української мови, потребою систематизувати моделі утворення *телескопійних одиниць*, розглянути їхні структурні та семантичні особливості. **Об'єктом** дослідження є *телескопізми*, утворені та вживані в середовищі соцмереж від початку масштабного вторгнення росії на територію України. **Предметом** є функціонально-прагматичний потенціал, структурні та семантичні характеристики *телескопійних одиниць* суспільно-політичної лексики. У розвідці використано описовий метод, метод суцільної вибірки скорочень та *телескопізмів* із середовища соцмереж, прийоми компонентного і контекстуального аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній мовознавчій науці неоднозначним є підхід до питань визначення статусу, структури та семантики *телескопійних одиниць*. Як зазначає А. Бездітко [1, с. 246], телескопійний словотвір донедавна вважали оказіональним. Однак із розвитком нових наукових технологій, появою нових

артефактів науки й техніки він стає нормативним способом творення слів. Належність телескопійного словотвору певному способу словотворення є дискусійною проблемою, адже, з одного боку, *телескопізми* будуються на скороченні слів до рівня складів або складів і звуків, з іншого, на відміну від аббревіації, телескопійний словотвір ґрунтується не на сполуках, а на складанні слів, поєднаних сурядним зв'язком.

Л. Омельченко під *телескопією* розуміє процес, при якому нове слово виникає зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів. Значення такого нового слова здебільшого містить сумарне значення обох своїх складників. Іноді це сумарне значення складається із суми повного лексичного значення першого чи другого складника і граматичного значення іншого [5, с. 54].

О. Селіванова вважає *телескопію* особливим типом компресивного словоскладання шляхом поєднання двох слів, що перебувають у сурядному зв'язку початкової частини першого слова і кінцевої другого [7, с. 541]. Науковиця зазначає, що належність телескопійного словотвору певному способу словотворення є дискусійною проблемою, адже, з одного боку, *телескопізми* будуються на скороченні слів до рівня складів або складів і звуків; з іншого, на відміну від аббревіації, телескопійний словотвір ґрунтується не на сполуках, а на складанні слів, поєднаних сурядним зв'язком другого [7, с. 541].

О. Тимошенко зазначає, що телескопізм – «це не тільки найвищий ступінь абстракції порівняно із словосполученням, а й економний та виразний логіко-комунікативний засіб. Більшість телескопійних слів – це структурне утворення, в якому елементи не повторюються в інших оточеннях із тим же значенням. Якщо в структурі частково телескопійних слів один компонент (неусічена основа вихідного слова) може вільно функціонувати в мові, то другий (усічена частина основи вихідного слова – «осколковий» елемент) у більшості випадків уживається лише в одному утворенні й не зустрічається в інших оточеннях» [8, с. 165].

О. Косович принципово відмінністю *телескопії* від інших способів словотвору називає появу нової номінативної одиниці як результат двостороннього дериваційного процесу, коли відбувається поєднання «двох або більше усічених основ чи слів, а також злиття повного слова / основи з усіченим, внаслідок якого утворюється нове слово, яке повністю чи частково поєднує значення всіх структурних компонентів, які входять до нього» [4, с. 26].

Ми трактуємо *телескопію* як самостійний спосіб утворення нових лексичних одиниць, який

полягає в накладанні довільних фрагментів кількох вихідних компонентів. Такий фрагмент, на думку О. Дзюбіної, «не існує в мові, а з'являється тільки в момент утворення слова, що пояснює і відсутність єдиної моделі в утворенні слова. Для структури *телескопійної одиниці* важливу роль відіграє розташування фрагментів. Формально базовим для *телескопізма* можна вважати мотивувальний компонент, який забезпечує його акцентно-складову структуру» [3, с.100].

Причиною особливої виразності й стилістичного забарвлення є асоціативна природа *телескопізмів*, адже сучасні процеси словотворення відбуваються не стільки на рівні морфології, скільки на рівні семантичних зсувів, торкаючись когнітивних процесів, завдяки яким виникають лексичні новотвори. Саме тому дослідники *телескопізмів* створюють класифікації відповідно до їхніх структурних і семантичних особливостей. Аналізуючи семантику *телескопізмів*, необхідно враховувати, що саме прагнення передати емоційно-оцінне ставлення особи до дійсності часто зумовлює створення нових слів [2].

Зважаючи на структурно-семантичні особливості, серед новоутворених *телескопізмів* суспільно-політичної лексики виділяємо такі групи:

1) *телескопізми*, які утворюються злиттям початку першого компонента із повноцінним другим. У межах цієї групи відповідно до семантичного наповнення компонентів виділяємо такі моделі:

– *назва овоча + особа: картопельфюрер (картопля + фюрер)* – глузлива назва президента Білорусі;

– *особа + особа: дегенерал (дегенерат + генерал)* – іронічна назва генералів російської армії; *гастроекстреміст (гастроном + екстреміст)* – жартівлива назва шеф-кухаря Євгена Клопотенка після пропагандистського відео про борщ як екстремістську страву; *космодесантник (космонавт + десантник)* – воїн ЗСУ в повному бойовому спорядженні;

– *особа + топонім: терораша (терорист + раша)* – росія як держава-терорист;

2) *телескопізми*, які утворюються злиттям першого компонента із закінченням другого. Часто у *телескопійних одиницях* цього типу використовують додатковий фрагмент на стику компонентів. За семантичним наповненням можна виділити такі моделі:

– *особа (або топонім) + елемент -стан* (складова назв країн і регіонів): *кацапстан (кацапи + -стан)*, *оркостан (орки + -стан)*, *рашастан (раша + -стан)* – усі три *телескопізми* в іронічний спосіб називають росію. Як зазначає Є. Редько [6, с. 222], елемент *-стан*, який був частиною топоніма, поступово трансформується в афіксоїд, тому ця модель може поповнюватися низкою нових номе-

нів за рахунок відносно простої семантичної сполучуваності накладених елементів;

– *топонім + назва ідеології: рашизм (раша + фашизм)* – ідеологія та практика воєнничого російського шовінізму, яка прагне до ліквідації української державності та знищення українців як нації; сучасний різновид нацизму;

– *топонім + особа: рашисти (раша + фашисти)* – прихильники ідеології рашизму;

– *антропонім + транспортний засіб: бандеромобіль (Бандера + автомобіль)* – бойовий автомобіль ЗСУ, що має підвищену прохідність, обладнаний великокаліберним стрілецьким озброєнням і мінометами;

– *назва рослини + назва тварини: бульбозавр (бульба + динозавр)* – глузлива назва президента Білорусі;

– *вигадана істота + навіонім: окськ (орки + «Орськ»)* – назва виникла після інформації про знищення російського десантного корабля окупантів;

– *транспортний засіб + дія: літакопад (літак + падати)* – безперерйне збивання російських літаків військами протиповітряної оборони України;

– *особа + дія: генералопад (генерал + падати)* – телескопізм утворено після знищення кількох генералів російської армії;

– *числівник + назва соцмережі: тристаграм (триста + Інстаграм)* – автономна російська соцмережа, що прийшла на заміну соцмережі Інстаграм;

3) *телескопізми*, які утворюються злиттям початку першого компонента із закінченням другого. За семантичним наповненням у цій групі можна виділити такі моделі:

– *антропонім + антропонім: путлер (Путін + Гітлер)* – пейоративна лексема, утворена шляхом злиття прізвищ російського диктатора Путіна та німецького диктатора Гітлера, маж негативну ідеологічну конотацію;

– *антропонім + навіонім: путанік (Путін + «Титанік»)* – глузлива назва росії, пов'язана з нищівною політикою її президента, який через упровадження санкцій, пов'язаних із масштабним вторгненням на територію України, веде власну країну до краху;

– *вигадана істота + назва системи мереж: чебурнет (чебурашка + Інтернет)* – іронічна назва автономного російського інтернету;

– *назва комахи + мілонім: бджовеліни (бджоли + «Джавелін»)*, *бджілактари (бджоли + «Байрактар»)* – жартівлива назва бджіл, які закували до смерті окупантів на Херсонщині;

– *антропонім + фармаконім: арестол (Арестович + корвалол)* – жартівлива назва Арестовича після його заспокійливих відео;

– антропонім + дія: *лавракати* (Лавров + балакати) – про брехливе мовлення Лаврова; *Арестовлення* (Арестович + мовлення) – про заспокійливе мовлення Арестовича;

4) *телескопізми*, утворені від злиття двох повноцінних компонентів. У цій групі виявлено модель *назва тварини + назва тварини*: *свинособака* (свиня + собака) – образ походить з Німеччини. Означає внутрішню людську ліню, нехлюйство, небажання нічого робити, розвиватися і т. ін., вказує на озлобленість та обмеженість;

5) *телескопізми*, утворені з трьох компонентів, коли зливається початок першого компонента із закінченням другого та закінченням третього компонентів. У межах цієї групи відповідно до семантичного наповнення компонентів виділяємо такі моделі:

– антропонім + антропонім + назва системи мереж: *путлернет* (Путін + Гітлер + Інтернет) – іронічна назва автономного російського інтернету;

б) *телескопізми*, утворені від злиття компонентів повноцінного словосполучення. Для моделей такого типу характерні такі різновиди:

– із повним злиттям компонентів: *затридні* (за + три + дні) – поставити собі нереалістичні плани та щиро вірити у їх успіх; *втратонемі* (втрат нема) – глузливе зауваження щодо позиції росії повідомляти про відсутність втрат серед їхніх військових;

7) *телескопізми*, утворені від злиття компонентів повноцінного словосполучення із додаванням суфіксів. Для цієї групи характерні такі моделі:

– повне злиття компонентів + суфікс *-ц*: *мизамириці* (ми + за + мир + *-ц*) – спільна назва публічних осіб, які відкрито не висловили позиції щодо масштабного вторгнення росії на територію України;

– повне злиття компонентів + суфікс *-ник*: *неначасник* (не + на + часі + *-ник*) – йдеться про громадян, які не вважають першочерговою необхідністю розмовляти українською мовою навіть після масштабного воєнного вторгнення росії на територію України;

8) *телескопізми*, утворені від свідомої деформації твірної основи. За таким принципом утворено *телескопічну одиницю краЗСУнчики* (красунчики + ЗСУ) – назва військових ЗСУ. Як зазначає Є. Редько [7], орфографічної помилки не побачимо, бо ж красиве слово;

9) *телескопізми*, утворені від злиття абрєвіатури та закінчення другого компонента. За таким принципом утворено *телескопічну одиницю ЗСУ-їст* (ЗСУ + *-їст*) – той, хто є щирим прихильником військових ЗСУ;

10) *телескопізми*, які утворюються злиттям графеми та повноцінного компонента. Прикмет-

ною рисою такої моделі є використання латинської літери, яка набула негативної конотації, що є однією з особливостей мови на сучасному етапі, адже конотативне забарвлення властиве лексичному значенню слова. У межах групи виявлено такі *телескопізми*: *z-окупант* – назва російського окупанта, що діє з особливою жорстокістю; *z-трофей* – захоплене майно російської окупаційної армії; *z-автопробіг* – автопробіг у Німеччині, організований прихильниками «визвольної спецоперації»; *e-могила* – українська державна програма зі знищення російських загарбників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. *Телескопія* – це продуктивна самостійна модель словотворення суспільно-політичної лексики сучасної української мови. *Телескопізми* завдяки своїм структурно-семантичним особливостям дозволяють досягти лінгвістичної економії, передаючи сенс нових складних понять і явищ суспільно-політичної сфери, а також надають мовленню емоційно-експресивного забарвлення. Цей факт зумовлює утворення та вживання *телескопізмів* у середовищі соцмереж. Із плином часу деякі *телескопічні* одиниці входять до складу загальноновживаної лексики та рееструються у словниках (наприклад, *телескопізми рашизм і рашист*). Подальші перспективи дослідження вбачаємо у продовженні вивчення *телескопізмів* суспільно-політичної лексики та їхнього функціонування в системі сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бездітко А. Р. Явище телескопії як новітній метод словотворення в англомовному середовищі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 16–21.
2. Гамерська І. І. Контамінація як спосіб словотвору. *Молодий вчений*. 2018. № 3.1. С. 27–30.
3. Дзюбіна О. І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови) : дис. канд. філ. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 206 с.
4. Косович О. В. Контамінація як одна з форм мовної економії. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. Випуск 33. Київ : Видавничий дім КНЛУ, 2016. С. 25–29.
5. Омельченко Л. Ф. Телескопічні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика. *Збірник Львівського університету. Іноземна філологія*. Львів, 2003. Вип. 15. С. 15–54.

6. Редько Є. Словотвірна контамінація в сучасних інноваційних процесах. *XX–XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові і літературі* : колективна монографія. Olomouc : VUP, 2016. С. 205–229.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
8. Тимошенко О. В. Явище телескопії як спосіб словотворення технічної лексики. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2013. Вип. 27. С. 163–168.

REFERENCES

1. Bezditko, A. R. (2020) The phenomenon of telescope as the latest method of word formation in the English-speaking environment [Yavyshe teleskopii yak novitnii metod slovtvorennia v anhlo-movnomu seredovyschi]. *Scientific notes of Tavriya National University named after V. I. Vernadsky. Series "Philology. Social communications"*. Volume 31 (70). № 2. Pp. 16–21.
2. Hamerska, I. I. (2018) Contamination as a way of word formation [Kontaminatsiia yak sposib slovtvoru]. *Young scientist*. № 3.1. Pp. 27–30.
3. Dziubina, O. I. (2016) Structure, semantics and pragmatics of slang neologisms of social networks Twitter and Facebook (on the material of the English language) [Struktura, semantyka ta prahmatyka slenhovykh neolohizmiv sotsialnykh merezh Twitter ta Facebook (na materiali anhliiskoi movy)] : dis. Cand. phil. Sciences: 10.02.04. Lviv. 206 p.
4. Kosovych, O. V. (2016) Contamination as one of the forms of language economy [Kontaminatsiia yak odna z form movnoi ekonomii]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of KNLU. Series "Philology. Pedagogy. Psychology"*. Vol. 33. Kyiv : KNLU Publishing House. Pp. 25–29.
5. Omelchenko, L. F. (2003) Telescopic words of modern English and their structural and semantic characteristics [Teleskopiini slova suchasnoi anhliiskoi movy ta yikh strukturno-semantychna kharakterystyka]. *Proceedings of Lviv University. Foreign philology*. Lviv. Vol. 15. Pp. 15–54.
6. Redko, E. (2016) Word-forming contamination in modern innovation processes [Slovtvirna kontaminatsiia v suchasnykh innovatsiinykh protsesakh] // *XX–XXI century: genre-style and linguistic metamorphoses in the Ukrainian language and literature: collective monograph*. Olomouc : VUP. Pp. 205–229.
7. Selivanova, O. O. (2010) Linguistic encyclopedia [Linhvistychna entsyklopediia]. Poltava : Environment. Kyiv. 844 p.
8. Tymoshenko, O. V. (2013) The phenomenon of telescoping as a way of word formation of technical vocabulary [Yavyshe teleskopii yak sposib slovtvorennia tekhnichnoi leksyky]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology*. Vip. 27. Pp. 163–168.